

Една българка в сърцето на Османската империя

Валиге султан, или майката на султана,
Айше Синиепервер, е българка от Родопите, която оставя
трайно наследство от грижа и благотворителност в
Османската империя

Петко Илиев, снимки Уикипедия и архив, изображение Людмил Иванов

Нечии съдби остават скрити в сенките на историята, лишени от героичен ореол, но изпълнени с човешка драма, оцеляване и влияние. Този разказ е за една българка, чието име е потънало в мъглата на времето, но чиито стъпки са оставили отпечатък в сърцето на Османската империя. Тя не е героиня за България, нито бележита личност, но съдбата ѝ и тази на нейните деца разкриват една завладяваща глава от миналото. В интернет пространството ще срещнете романтизирани разкази за Родопската султанка – сказания за защитник на онеправдани българи. Истината обаче, изплувала след внимателно търсене, е далеч по-сложна и още по-вълнуваща. Тя е история на приспособяване, лична мъка и неочаквано могъщество.

В Османската империя титлата „Валиге султан“, майка на управляващия султан, е носена от две българки: Кера Тамара, дъщерята на цар Иван Александър, и героинята на нашия разказ, позната като Соня или Софйя.

Родена през 1761 г., вероятно в родопско село (макар точни данни да липсват), съдбата я свързва с османския двор още от раждането ѝ. Същата година султан Мустафа III посреща сина си Селим, бъдещ владетел, с когото Соня ще се преплита в мрежа от власт и сплетни.

През 1774 г. султан Мустафа III умира и на трона се възкачва брат му Абдул Хамид I. Две години по-късно, през 1776 г., Соня е отвлечена и продадена в султанския харем. Това е съдбата на хиляди красиви момичета от всички краища на света, чиято красота е била тяхната присъда.

Приемайки исляма, тя получава ново име – Айше. По-

късно към него е добавено Синиепервер и така остава в историята като Айше Синиепервер (Aisha Sinperver).

Името, което разказва история

Името „Айше“ не е случайно. Абдул Хамид I е малък любимец на майка си Айше, която умира година преди Соня да влезе в харема. Дали заради прилика, или като почит към предишната фаворитка на султана, това име, носещо значението „жизнена, процъфтяваща, божествена“, е дадено на българката.

Думата Sinperver ще разделим на две части – Sine и perver, за да разкрием дълбокия ѝ смисъл. Perve, стара турска дума, която вече не се употребява, означава „даваща мир на сърцето“, „сърдечна“, „любима на сърцето“ или „покровителка на благополучието“. Тези черти явно са описвали Соня, давайки ѝ този псевдоним.

Значението на Sine е още по-любопитно. В турски доку-

менти се твърди, че означава „удва от сърцето“ или „вътрешен повик“. Българското предание пък предполага връзка с името Соня. Дали българката се е казвала Соня, Софйя, или името ѝ е останало забулено, а топлината и грижата, които е излъчвала, са били причина да бъде наречена Sine/Senipe – това ще остане тайна. Но ние ще я наричаме Соня.

Майчината сила в харема

Попадайки в харема, по своя воля или насилствено, най-важната задача на момичетата е била да забременеят и да родят синове. Това е било пътят към права, уважение и влияние. Следващата, още по-трудна задача, е била да опазят децата си живи – в свят на болести и безконечни дворцови заговори, където много деца не доживявали до пет години.

Соня бързо успява да привлече вниманието на султана и на 8 декември 1776 г. тя раж-

Абдул Хамид I

Чешмата в памет на Ахмед

Чешмата в памет на Мустафа

Мустафа IV

да син – Ахмед. За съжаление, принц Ахмед умира едва две години по-късно, като много други деца на султана.

В памет на първородния си син през 1780 г. Соня поръчва построяването на чешма в азиатската част на Истанбул, която е запазена и до днес. Надписът върху нея гласи: „Бог да се смили над него и да побере принц Ахмед от гроба в рая“.

Но Соня не се предава на скръбта. Тя ражда дъщеря – Есма (1778 г.), още един син – Мустафа (1779 г.), и втора дъщеря, Фатма (1782), която е починала от едра шарка на три години. Есма и Мустафа са първите две деца, които оцеляват след възкачването на Абдул Хамид I на трона. Сул-

танът е имал седемнадесет дъщери и единадесет снове, но само четири дъщери (две отпреди да стане султан) и двама снове доживяват над пет години. Две от тези шест оцелели деца са на Соня. Дали с денонощни бдения, или с хитрост и закрила от сплетните, Соня като орлица разперва криле над децата си и успява да опази две от тях живи – истински подвиг в харема.

Документи показват, че Соня е била и силно вярваща. Следният текст го доказва: „Страхувайки се, че той [Мустафа] ще се разболее и ще умре като по-големия ѝ син Ахмед, тя [Соня] призова своята настойница в харема (kethüda kadın) за молитви за

него след раждането му. Тя също така нареди затворниците, които бяха затворени поради дълговете си, да бъдат освободени и дълговете им да бъдат изплатени“. Абдул Хамид I, смирен и религиозен, е бил известен с благотворителните си дела и архитектурни начинания. Явно Соня е била сред любимките му, упражнявайки влияние, и той е удовлетворявал желанията ѝ.

Между властта и страданието

В двореца расте и другият оцелял син на султана, бъдещият Махмуд II, роден от Накшидил, френската бла-

городничка Айме Дюбук дьо Ривери, далечна роднина на Жозефин Бонапарт. За нейната история дори е заснета швейцарско-американска грама през 1989 г. – „Фаворитката“ (The Favorite). Ролята на красивата и предприемчива Соня се изпълнява от Мог Адамс, шведска актриса и модел, известна като момиче на Джеймс Бонд и главна героиня в епоса „Октопод“.

Дъщерята на Соня, Есма,

разцъфтява като красива, умна и артистична девойка, любимка на баща си. Едва на седем години, тя рецитира целия Коран наизуст, повод за пищни тържества. За разлика от нея Мустафа е наивен, не особено възпитан, но стремящ се към власт.

На 7 април 1789 г. нещастие сполита султана. Новината за превземането на крепостта „Ози кале“ от руснаците и избиването на защитниците

ѝ предизвиква инсулт, който слага край на живота на Абдул Хамид I.

Наследява го племенникът му Селим III. За Соня и сина ѝ Мустафа това означава изгнание в Стария дворец, където прекарват следващите осемнадесет години.

Новият султан Селим III започва решителни военни и административни реформи, целящи да спасят Османската империя. Но тези реформи

„Абдул Хамид I е имал любима съпруга на име Айше, която умира година преди Соня да влезе в харема. Дали заради прилика, или като почит към предишната фаворитка на султана, това име, носещо значението „жизнена, процъфтяваща, божествена“, е дадено на българката

срещат яростна съпротива от аяните (градските управници) и еничарите. Империята е разкъсвана от бунтове, а българските земи страдат от кърджалийски набези. Селим III е принуден да отстъпи. През 1807 г. избухва голямо въстание на ямакчиите (редовна войска, пазеща Босфора) и еничарите, водени от Кабакчи Мустафа. Под техния натиск миролюбивият Селим III абдикира.

Някои източници твърдят, че Соня дейно участва в тези събития, срещайки се с Кабакчи Мустафа и други еничарски водачи в опит да възкачи Мустафа на трона.

На 29 май 1807 г. бунтовниците изпълняват желанието ѝ – синът на Соня, Мустафа IV, става султан. Той е наивен, без връзка с действителността, и скоро столицата потъва в безредия и разбойничество, които дори Кабакчи Мустафа не може да овладее. Тези смутни времена продължават четиринадесет месеца.

Алемдар Мустафа паша, валия на Силистренския вилает и главнокомандващ на Дунавската войска, модерен и проевропейски мислещ мъж, решава да се намеси. На 21 юли 1808 г. той пристига с 15 000 войници, потушава бунта и възнамерява да върне Селим III на престола.

Мустафа IV, осъзнавайки края си, нарежда убийството на братовчед си Селим III и по-малкия си брат, принц Махмуд, за да остане единствен наследник на Османовия род. Селим III е удушен в Топкапъ, но Махмуд е спасен от верни слуги и наложница, която хвърля пепел от пещта в лицата на нападателите. Той успява да избяга през прозорец и по покривите, спасявайки се с рани, които ще носи до края на живота си.

На 28 юли 1808 г. Мустафа IV е детрониран, а Махмуд II става султан с подкрепата на Алемдар паша. Соня изразява гневното си неодобрение към

”Дори корабите спирани, за да се насладят на красивата музика, която се носела от имението ѝ. Есма е пишела стихове и е композирала музика, едно нейно произведение е запазено и до днес. Един от синовете на френския крал Луи-Филип I бил очарован от Есма

преврата, но бързата реакция на служителите ѝ я спасява от гнева на Алемдар паша.

Махмуд II проявява милост и вместо да я изпрати в Стария дворец, ѝ дава жилище в дворцовия харем, управляван от майка му. Но дори и там Соня, с помощта на Есма, която живее в собствена къща, не спира да крои планове за връщането на Мустафа IV на трона, търсейки подкрепа

от еничарите. Поредица от еничарски метежи избухват и след поредния Мустафа, знаейки, че ще бъде убит по заповед на Махмуд II, се самовзривява на 16 ноември 1808 г. Той е имал само една дъщеря и тя е починала малка. След смъртта на сина си Соня отива да живее в къщата на дъщеря си Есма.

За султан Махмуд II е създаден минисериалът „Султанът на сърцето ми“ (Kalbimin

Sultanı). В него ключова роля има Айше Синиепервер, представена като майка на Мустафа IV и предприемчива жена.

**Дъщерята Есма:
богатство и
свободен дух**

През 1792 г., едва 14-годишна, Есма е омъжена за 31-годишния адмирал на флота Дамад

Махмуд II

Есма като дете

Възстановената къща „Тирнакчи ялъ“

” *Тя е избрала да бъде в сърцето на обществения живот на Истанбул и да популяризира сред жените на османския елит европейската мода. Тя преустроила къщите си да бъдат обзаведени и украсени в английски стил, нещо скандално по онова време*

Ключук Хюсеин паша. Бракът им е бездетен, а съпругът ѝ умира от туберкулоза през 1803 г., оставяйки 25-годишната вдовица с огромно богатство от наеми на егейски острови. Есма никога повече не се омъжва. От баща си Абдул Хамид тя наследява две огромни къщи: „Йешил“ на улица „Диван йолу“ в Златния рог (по случай сватбата ѝ) и „Тирнакчи ялъ“ на брега на Босфора, запазена и до днес, а братовчед ѝ Селим III ѝ подарява вила с огромен двор.

Есма участва дейно в политическия живот. Гостувала на полубрат си Махмуд II по няколко пъти седмично, станала негов главен съветник и обсъждали заедно държавни въпроси. Използвала влиянието си, за да назначава свои хора на желани длъжности.

Нощните ѝ забави в къщата „Тирнакчи ялъ“ са пословични. Дори корабите спирали, за да се насладят на красивата музика, която се носела от имението ѝ. Есма е пишела стихове и е композирала музика, едно нейно произведение е запазено и до днес. Един от синовете на френския крал Луи-Филип I бил очарован от Есма.

Соня често се опитва да убеди дъщеря си да използва огромното си богатство за благотворителност, но Есма твърдо отказва, вярвайки, че парите са ѝ дадени, за да живее

живота, който тя сама избира. А тя е избрала да бъде в сърцето на обществения живот на Истанбул и да популяризира сред жените на османския елит европейската мода. Тя преустроила къщите си да бъдат обзаведени и украсени в английски стил, нещо скандално по онова време.

Есма осиновява Рахиме Пересту на една годинка и Назим, чиято майка починала. През 1844 г. Пересту станала законна съпруга на султан Абдул Меджид I. В къщата си Есма давала образование на момичета, които искали да станат султански съпруги. Нейни възпитанички били пет от жените в харемите на брат ѝ Махмуд II и племенника ѝ Абдул Меджид I, а останалите станали съпруги на известни личности.

Есма умира на 72 години през 1848 г., оставяйки в историята като „една от най-важните женски фигури в османската история“.

Наследството на една майка: благотворителност и памет

След смъртта на сина си Мустафа Соня се оказва притежателка на множество имоти – в Истанбул, околията и из цялата империя. Не е ясно

как ги е придобила, дали по време на краткото управление на сина ѝ, или от дъщеря си Есма – най-богатата жена в Османската империя по това време.

Валиде султан Айше Синиепервер обаче не използва тези средства за личен разкош. Основавайки фондация, тя започва мащабна благотворителна дейност, за която има запазени документи. През 1810 г. Соня построява училище с чешма. За да обезпечи издръжката му, тя дарява средства за построяване на четири магазина, за купуване на овощни градини, ниви, къщи, складове и стопанства – всичките им доходи са предназначени за училището.

В документите са описани подробно всички длъжности и заплати: главен учител, помощник-учител, учител по четене, учител по писане, портиер, чистачка и отговорник за водата, който се грижи да има винаги прясна питейна вода. Предвидени са дори месечни средства за нуждите на учениците.

Фондацията отпуска пари и за преподаване на мевлит (поетични текстове в чест на пророка Мохамед) в начално училище, както и ежегодно четене на мевлит в Ендерун – дворцовото училище в Топка-

пъ, придружено с богато празнично меню. Всеки вторник, след проповедта в джамията „Лалели“, проповедникът оставал да дава съвети на желаещите, за което му е заплащано.

През 1825 г. Соня предоставя средства за построяването на втора чешма в кв. „Фатих“, запазена и до днес. Тя е в памет на сина ѝ Мустафа, наричана Кървавата чешма заради проблемите с водата през 40-те години на XX век. Днес е възстановена и действаща.

Според английски източници Соня е поръчала и трета чешма близо до Адапазаръ през 1810 г., изградена от доходи от магазини и стопанства, но подробности за нея липсват.

Любопитен факт от документите на фондацията е

споменаването на „Ферма“ в местността Дорба, кааза Аласона, провинция Румелия. За нея е записано: „това е страната на Айше Синиепервер Валиде султан“. За съжаление, тези податки не са достатъчни за точно установяване на мястото на фермата.

В последните си години Соня ослепява. На 19 януари 1829 г., на 68 години, валиде султан Айше Синиепервер умира в къщата на дъщеря си Есма. Погребана е в двора на джамията „Еюп“, сред много видни личности от Османската империя.

Соня, отвлечената българка, която се е приспособила към нов живот, се е превърнала в любяща майка и е опазила син и дъщеря в свят на интри-

ги. Тя е преживяла загубата на двама снове и дъщеря, единият син – султан, и въпреки това е оставила след себе си трайно наследство от грижа и благотворителност. Със своя доказан български произход, без да е ясно дали е помогнала някога на българи, тя е направила всичко по силите си за семейството си и за обществото, в което е живяла. Соня и нейните деца нямат кръвен наследник, но те оставят важен отпечатък в историята на Османската империя.

” *През 1810 г. Соня построява училище с чешма. За да обезпечи издръжката му, тя дарява средства за построяване на четири магазина, закупуване на овощни градини, ниви, къщи, складове и стопанства – всичките им доходи са предназначени за училището*

Заглавната страница на документа за основаването на фондацията на Соня

Гробът на Соня